

Noter

Kampen om jorden – Asbjørn Romvig Thomsen

Alle citater er nænsomt tillempet nutidig dansk retskrivning

S. 5n: Ifølge folketællingen fra 1801 boede der da 125 mennesker i Junget, hvoraf de 65 var under 16 år gamle. De tal var næppe meget anderledes ti år tidligere.

S. 7ø: Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 166b-167a og 190b-191a.

S. 7ø: Jeppe og Maren blev gift den 25. feb. 1791 og fik deres første barn døbt den 29. maj samme år, mens Niels og Kirsten blev gift den 19. sept. 1779 og først fik deres ældste datter døbt den 8. okt. året efter. Børnenes fødselsdatoer er ikke angivet i kirkebogen, men en stikprøve fra Junget og to nabosogne viser, at der normalt gik 4-8 uger fra fødsel til dåb. Thomsen (2015), s. 53.

S. 7m: Frandsen (1983), s. 241-242, som tager udgangspunkt i matrikuleringsarbejdet i slutningen af 1600-tallet. Det er dog kun byg og havre, der nævnes som ydelser i Niels og Jeppe's fæstebreve fra 1779 og 1791.

S. 7m: Se dog Frandsen (1983), s. 213, hvor det omtales, at der ikke kunne gå *løse* kreaturer på de hvilende marker. Om studehandlen, se Thomsen (2011), s. 119ff.

S. 8ø: Qvistgaard (1893), s. 9-10 og 21 (om Anders Quistgaards far Morten Andersen Quistgaard, farfar Anders Pedersen Quistgaard og oldefar Peder Andersen).

S. 8m: Aakjær (1932), s. 32.

S. 9n: Danske Lov 3-13-1.

S. 10ø: Jacobsen (2008), s. 33-36 og 111-121.

S. 10ø: Ifølge Danske Lov (3-13-4) havde enken lov at beholde en fæstegård efter mandens død, men i praksis har godsejeren kunnet anvende forskellige former for – især økonomisk – pres, hvis han ikke var interesseret i, at hun blev siddende.

S. 10m: Peder Nielsen døde den 14. juni 1834, og der blev udstedt fæstebrev til den nye fæster, Christen Christensen Aasted, den 18. oktober samme år. Men da den nye fæster ifølge fæstebrevet skulle betale skatter og afgifter af gården allerede fra den 1. juli, overtog han formentlig i praksis gården ganske kort tid efter Peders død. Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 241a-b og 244a-245a. Det fremgår ikke af kilderne, om Johanne havde ønsket at forblive på gården og altså reelt blev smidt ud, eller om hun selv ønskede at forlade gården.

S. 11ø: Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 88b-89a, og Skifteprotokol 1768-1851, s. 21b-23b.

S. 12n: Lyngholm (2013), s. 14-15 og 48-49.

S. 14ø: Løgstrup (2015), s. 199. Fritzboøger (2017), s. 562.

S. 18ø: Rigsarkivet: Viborg Amtstue, Hartkornsekstrakter -1844, Junget sogn, bevilling 1791/1801. Sallinglands herreder, Justitsprotokol 1793-1798, s. 342b og 345a-b. Jungetgård gods, Fæsteprotokol 1703-1852, s. 202b-203a.

S. 18n: Rigsarkivet: Sallinglands herreder, Sager til justitsprotokol 1801-1804, læg 1802, indlæg af 13. juni 1802 fra Jeppe Espersen. Sallinglands herreder, Indkomne breve 1801-1802, læg 1801, klage af 7. okt. 1801 fra Jeppe Espersen og Jens Jensen.

S. 18n: Rigsarkivet: Sallinglands herreder, Indkomne breve vedr. fattigvæsenet 1803-1807, brev af 4. april 1805 fra pastor Krag.

S. 19ø: Rigsarkivet: Sallinglands herreder, Justitsprotokol 1793-1798, s. 342b og 345a. Erklæringen kendes kun i den afskrift, som i forbindelse med tinglæsningen blev indført i justitsprotokollen som det officielle bevis på dens ægthed. Det fremgår af justitsprotokollen, at Jeppe mødte i retten og godkendte erklæringens ordlyd og indhold, så hvis der er tale om en falsk erklæring, kan det kun forklares med en større sammensværgelse, der i givet fald også måtte involvere herredsfogeden og tingskriveren. Det er næppe sandsynligt.

S. 20n: Sallinglands herreder, Indkomne breve vedr. fattigvæsenet 1803-1807, brev af 4. april 1805 fra pastor Krag.

S. 23n: Forordning af 23. april 1781 om jordfællesskabets ophævelse, indledningen.

S. 25ø: Aakjær (1932), s. 29.

S. 25ø: Forordning af 23. april 1781 om jordfællesskabets ophævelse.

S. 25ø: Løgstrup (2015), s. 198.

S. 26n: Forordning af 15. maj 1761 om forbud mod nyt selveje.

S. 27m: Forordning af 13. maj 1769 om selvejerbønder i Danmark.

S. 28ø: Løgstrup (2015), s. 460-461.

S. 28m: Dombernowsky (1988), s. 357-358. Sigurd Jensen (1950), s. 47-62. Porskrog (1987), s. 29.

S. 29ø: Thomsen (2011), s. 84. Først i 1856, efter to fæsterskifter, blev Niels' gård købt til selveje: Skøde 4.12.1856/20.3.1857 til C. C. Aasted. Rigsarkivet: Skive Byfoged, Skøde- og panteprotokol 1855-1857, s. 1104.

S. 30ø: Thomsen (2011), s. 139-142. Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 89b-90a, og Skifteprotokol 1768-1851, s. 83a. Thomsen (2010), s. 89-90.

S. 30m: Forordning af 8. juni 1787 angående rettigheder og pligter ved fæstegårdes til- og fratrædelse.

S. 30n: Danske Lov 6-5-5.

S. 30n: Det fremgår af 1791-forordningens § 13, at Danske Lov 6-5-5 var grundlaget for husbondens revselsesret i forhold til bønderne.

S. 31m: Forordning af 15. marts 1791 om hvorledes god orden skal håndhæves ved hoveriet på jordegodserne i Danmark, § 13.

S. 31n: Forordning af 20. juni 1788 om stavnsbåndets løsning. Stavnsbåndet, dets ophævelse og eftertidens opfattelse er tidligere behandlet i et bind af *100 danmarkshistorier*, nemlig Peter Henningsens *Stavnsbåndet* (2020), så det skal ikke have nogen detaljeret behandling her.

S. 31n: Henningsen (2020), s. 8-9.

S.31m: Henningsen (2020), s. 14-16 og 35.

S. 31m: Henningsen (2020), s. 56-60.

S. 34ø: Skrubbeltrang (1979), s. 230.

S. 34ø: Thomsen (2011), s. 227. Dombernowsky (1988), s. 336.

S. 34n: Løgstrup (2015), s. 453.

S. 36ø: Plakat af 24. juni 1791 om frivillige foreninger om bestemt hoveri.

S. 36n: Hoveriforeningen 1794 ligger i Rigsarkivet: Sallingslands Herredsfoged, Sager til justitsprotokoller 1805-1810, læg 1805 (opslag 75). Rentekammerets pro memoria af 9. april 1805, hvor hoveriforeningen fra 1794 erklæres gældende, ligger i Rigsarkivet: Skive Byfoged, Indkomne breve 1805-1806, læg 1805.

S. 37ø: Løgstrup (2015), s. 273.

S. 37ø: Skrubbeltrang (1979), s. 390. Dombernowsky (1985), s. 52-56.

S. 37m: Jensen (1936), s. 206-207 og 210-216.

S. 38n: Dombernowsky (1988), p. 329.

S. 39ø: Falbe-Hansen (1889), bd. 2, s. 106. Jeppesen (2006), pp. 40-41. Jensen (1945), s. 416.

S. 44m: Thomsen (2011), s. 219-230.

S. 50ø: Thomsen (2011), s. 82-85.

S. 50ø: Thomsen (2011), s. 82-85.

S. 50m: Thøgersen (1941), s. 48.

S. 51m: I 1835 ydede over halvdelen af fæstegårdene endnu hoveri, men allerede i 1853 var næsten alt hoveri konverteret til en pengeydelse. Rasmussen (1987), s. 32-35.

S. 51m: Rasmussen (1987), s. 34-36.

S. 53n: Christensen (1997), s. 26-28. Bjørn (1990), s. 189-196.

S. 55ø: Bjerger m.fl. (1932), s. 274-275.

S. 57ø: Thomsen (2011), s. 144-147.

S. 57ø: Jeppesen (2006), s. 144-151.

S. 58n: Thomsen (2011), s. 143.

S. 60n: Jacobsen (2008), s. 30-36. Koefoed (2008), s. 27-32.

S. 60n: Rosenbeck (1987), s. 236.

S. 62ø: Dübeck (2003), s. 187-193 (kun om den teoretiske diskussion).

S. 63ø: Jeg har i en database registreret detaljeret indhold fra en stor del af fæstebrevene fra de to godser, og jeg kan se, at den mand, der fæster en gård, i mindst 142 tilfælde var ugift på fæstetidspunktet. Udvalget af fæstebrevene dækker den del af befolkningen, som min undersøgelse i Thomsen (2011) omfatter (se Thomsen (2011), s. 16-17 for definition).

S. 63m: Danske Lov 3-13-4.

S. 63n: Rigsarkivet: Sallinglands Herredsfoged, Sager til politiprotokoller 1831-1853, læg 1848, brev af 11. april 1848 fra tjenestepigen Kirsten Marie Villadsdatter.

S. 66m: Rigsarkivet: Skive Byfoged, Fogedprotokol 1828-1837, s. 142a-144a.

S. 67m: Løgstrup (2022), s. 47.

S. 67m: Af den bestemmelse i Danske Lov (3-13-4), hvor det fremgår, at enken har ret til at blive siddende i fæstegården efter mandens død, fremgår det også, at godsejeren skal

indblandes, hvis hun gifter sig igen: ”Men dersom hun vil giftes, da skal den, som hende ægter, fæste gården af herskabet, før end han drager i gården.”

S. 67n: Jeg har i en database registreret detaljerede oplysninger om befolkningens livsløb i Junget, Torum og Selde Sogne ca. 1750-1850. I 137 tilfælde ved jeg, hvor mange dage der gik fra en gift mands død til enkens vielse med en ny mand. I 51 tilfælde (37 %) fandt den nye vielse sted under et halvt år efter den første mands død eller begravelse. For enkemændene gælder, at jeg kender hustruens dødsdato og enkemandens genvielse i 171 tilfælde – af dem skete den ny vielse i 70 tilfælde (41 %) inden for det første halve år.

S. 68ø: Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 225b.

S. 68m: De blev gift i Harre Sogn. Dette er den hurtigste genvielse, jeg har fundet i de tre sogne i perioden 1750-1830.

S. 68m: Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 212b.

S. 68n: Tallene for 1800 og 1900 er baseret på upublicerede udregninger, der er foretaget af Nicolai Rask Mathiesen, projektet Link-Lives, på baggrund af de transskriberede folketællinger for Danmark fra 1787, 1801 og 1901. De præcise tal – baseret på gifte mænd og kvinder i samme husstand, hvor kvinden er noteret lige efter manden – er: 24,9 % og 10,2 % (1787), 25,2 % og 9,0 % (1801), samt 12,6 % og 2,5 % (1901). Se også Danmarks Statistik (1905), s. 102, der viser, at der i perioden 1860-1900 blev færre ægteskaber med ”ekstreme alderskombinationer”. Tallet for 2020 kommer fra Danmarks Statistik (2021), tabel 5.6, side 60.

S. 69ø: Løgstrup (2015), s. 482.

S. 70n: Hun boede i Dalstrup i Harre Sogn ved folketællingerne 1834 og 1840, og hun døde samme sted i 1842.

S. 70n: Rigsarkivet: Viborg Amt, Forhandlingsprotokol 1822-1854, s. 86a (30. dec. 1831 bevilges separation) og 105a (29. april 1835 bevilges skilsmisse), og Dokumenter til forhandlingsprotokol ang. separationer og tiendeforeninger, læg 1831, udskrift af Salling herreders forligsprotokol 6. dec. 1831.

S. 72m: Thomsen (2011), s. 143, 171-173 og 293.

S. 72n: Thomsen (2011), s. 293.

S. 73ø: Danske Lov 5-2-29. Ophævet ved lov af 29. december 1857.

S. 76m: Gengivet efter Juul-Olsen (2010), s. 82-83.

S. 77ø: Familien boede i årene i Junget Sogn efter alt at dømmes i det hus med en smule jord, som Jens Larsen Smeds far, Lars Pedersen, havde i fæste fra Jungetgård (Rigsarkivet: Jungetgård Gods, Fæsteprotokol 1703-1853, s. 211). I hvert fald boede faren i 1834 hjemme hos familien som aftægtsmand, selv om han stadig officielt var fæster af huset, hvis jord var angivet til at omfatte knap en skæppe hartkorn.

S. 77m: Rigsarkivet: Skivehus amt, Skifteprotokol 1774-1789, s. 232b. Sallinglands herredsfoged, Politiprotokol 1822-1826, s. 279b.

S. 77n: Pontoppidan (1768), s. 268ff.

S. 78ø: Rigsarkivet: Skive Byfoged, Politi-, gæste- og ekstraretsprotokol 1818-1832, s. 264a-b.

S. 78n: Thomsen (2011), s. 275-276. De unge mænd er inddelt i fem grupper med stigende gennemsnitshøjde, jo bedre bedømmelse de fik. Det er ikke muligt at lave en tilsvarende undersøgelse for landbopigerne, selv om også de fik konfirmationskarakterer. Deres højde kender vi nemlig ikke.

S. 79n: Thomsen (2011), s. 107-109.

S. 80n: Thomsen (2011), s. 81.

S. 81ø: Danmarks Statistik (1896), tabel 2, s. 14-15. Kommissionen for det statistiske Tabelværk (1837), s. XIV-XV og XVIII. Jeg har beregnet procentsatsen for 1834 ud fra grundtallene. Med en mere nuanceret beregningsmetode ville procentsatsen sandsynligvis blive et par procent lavere.

S. 81m: Pedersen (1928), s. 365. Jeg har beregnet procentsatsen ud fra Pedersens grundtal. Med en mere nuanceret beregningsmetode ville procentsatsen sandsynligvis blive et par procent lavere. Pedersens egne tal har dog også efterfølgende været udsat for en vis kritik, så det er usikkert, hvor meget der kan konkluderes på dem.

S. 82ø: Thomsen (2011), s. 99. Her refereres til tallene bag figur 33.

S. 82m: Brøndal (2020), s. 27-30. Hvidt (1976), s. 164-169.

S. 83ø: Forordning af 15. marts 1791 om hvorledes god orden skal håndhæves ved hoveriet på jordegodserne i Danmark, § 13.

S. 85m: Efter alt at dømmes – nogle af vidneafhøringerne er desværre gået tabt, fordi der mangler en side i politiprotokollen.

S. 85m: Rigsarkivet: Sallinglands Herredsfoged, Politiprotokol for Nørre herred 1792-1822, s. 5b-9a (side 7a-7b mangler), og Sager til politiprotokoller 1791-1830, læg 1791-1796, fire dokumenter (uordnet).

S. 85n: Aakjær (1930), s. 99-144, se bl.a. s. 102.

S. 85n: Se også Olsen (1960), s. 134-135.

S. 86ø: Forordning af 27. maj 1848 om forbedring i husmænds og indersters kår, § 9.

S. 87ø: 1781-forordningen, § 19. ”Det almindelige” kan nok bedst oversættes som ”samfundet generelt” (se Ordbog over det Danske Sprog: ”almindelig”, 3. betydning).

S. 87n: Løgstrup (2015), s. 203-205.

S. 88m: Vi har desværre ikke præcise tal fra før 1834.

S. 88m: Danmarks Statistik (1896), tabel 2, s. 14-15. Kommissionen for det statistiske Tabelværk (1837), s. XIV-XV og XVIII.

S. 92m: Rigsarkivet: Sallinglands herreder, Sager til justitsprotokol 1801-1804, læg 1802, indlæg af 13. juni 1802 fra Jeppe Espersen.

S. 92n: Datteren Anne Sophie Kirstine, som blev født i 1802, er medregnet blandt dem, der døde helt små, selv om hendes dødsfald ikke er fundet i kirkebogen. Hun optræder ikke ved skiftet efter mormoderen i 1827, og hun ses heller ikke konfirmeret i de nærmeste sogne.

S. 93n: Tallene er baseret på upublicerede udregninger foretaget af forfatteren i Link-Lives projektet, baseret på afskrifter af – så vidt muligt – samtlige danske kirkebøger fra perioden 1813-1880. Afskrifterne rummer i alt 1,8 mio. afdøde fra perioden, hvoraf knap 1,1 mio. var 20 år eller ældre. Heraf døde 33,3 % i alderen 20-49 år, mens 66,7 % døde ældre end 49 år gamle. I runde tal døde 130.000 i alderen 40-49, mens 205.000 døde i alderen 60-69 og 220.000 i alderen 70-79. For en nutidig betragtning er det mest slående dog nok, at mere end hver tredje endnu i denne periode døde inden sin 10-års fødselsdag (620.000) – hvorfor det første tiår af livet var klart det farligste.

S. 93n: Vi kender dog ikke dødsårsagen for nogen af dem, så vi kan ikke vide, hvad den nøjagtige baggrund for dødsfaldene var.

S. 95n: Løkke (2015), s. 603-606.

S. 99ø: Hansen og Kærgård (2022), s. 16-19.